

مطالعه روابط متقابل

شهر و روستا

و نقش آن در تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

نواحی روستایی

(نمونه موردی، شهرستان هریس)

چکیده

مطالعه روابط شهر و روستایی یکی از مهم ترین مباحث در برنامه ریزی ناحیه ای است. هر چند که شهر و روستا دو عنصر اصلی در چشم انداز یک ناحیه به شمار می روند، اما روابط متقابل آن ها در ارتباط با راهبردهای توسعه ناحیه ای کم تر مورد توجه برنامه ریزان ایران قرار گرفته است. تا زمانی که مناسبات شهر و روستا به طور دقیق مطالعه و بررسی نشود، نخواهیم توانست به هدایت منطقی شهرها و روستاها بپردازیم.

در قالب برنامه های مربوط به روابط شهر و روستا، معمولاً شهر به عنوان جزء تعیین کننده این رابطه در نظر گرفته می شود و شهرها چه به لحاظ سیاسی و چه از نظر فرهنگی، عامل اصلی تحرک و توسعه جامعه به شمار می آیند. تحقیق حاضر با استفاده از روش های تحلیلی و توصیفی و توزیع پرسش نامه در میان اعضای شوراهای اسلامی روستاهای شهرستان هریس، به بررسی تأثیر رابطه شهر و روستا و نقش آن در تغییرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی شهرستان هریس پرداخته است. نتایج این تحقیق که از طریق تجزیه و تحلیل آماری و با استفاده از آزمون های متعددی چون T-TEST و u-man-whitny به دست آمده است، نشان می دهد که در ارتباط با روابط شهر و روستا، تغییرات عمده ای در شاخص های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی به وجود آمده است.

واژگان کلیدی

شهر، روستا، فضا و شهرستان هریس.

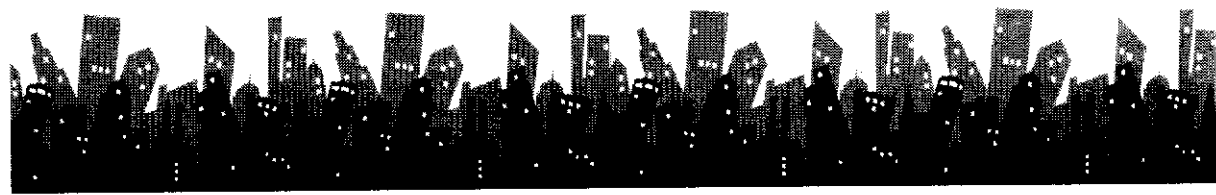
مقدمه

مطالعه روابط شهر و روستا از مهم ترین مباحث در برنامه ریزی های ناحیه ای و روستایی است؛^۱ زیرا با مطالعه و شناخت کلی و همه جانبه از یک ناحیه و با کشف استعدادها و توانایی های بالقوه موجود در محل، می توان راه حل های مناسبی برای رفع تناقضات و اختلافات ناحیه ای و خصوصاً تضادهای آشکار بین شهرها و روستاها پیدا کرد.^۲

مسئله روابط شهر و روستا که از دوران باستان بدان پرداخته شده است، از سده نوزدهم، موضوع تأملاتی بسیار، به ویژه در مورد مهاجرت جمعی روستاییان به شهرها شده است. این موضوع با فشار بی سابقه ای که شهرها پس از انقلاب صنعتی بر نواحی پیرامونی خود وارد می کنند، تناسب منطقی دارد.^۳

تعاملات بین شهر و روستا پیچیده و غالباً مبهم است و نبود درک درست از تار و پود این روابط، مشکلات فراوانی را به وجود می آورد.^۴ اگر چه شهرتشیان با ثروت و فرهنگ خود غالباً به بهره کشی از روستاییان می پردازند و آنان را به شهروندان درجه دوم تبدیل می کنند، اما شهرها تأثیرات مثبتی به بار می آورند؛ فضای روستایی را به جنب و جوش وامی دارند و آن را ساختار بندی می کنند، امکانات و اشتغال به کارهای غیر کشاورزی را در روستا فزونی می بخشند و با کسندی و درنگ، یافته های اقتصادی و فرهنگی خود را وارد روستا می سازند.^۵

هر چند که شهر و روستا دو عنصر اصلی در چشم انداز یک ناحیه به شمار می روند، اما روابط متقابل آن ها در ارتباط با راهبردهای توسعه ناحیه ای، کم تر مورد توجه جغرافیدانان و برنامه ریزان ایران قرار گرفته است. در بیش تر

مطالعات جغرافیایی ایران، در آنچه به عنوان برنامه ریزی به انجام رسیده است، شهر را بدون توجه به روستا و روستا را جدای از شهر مورد بررسی قرار داده اند؛ در حالی که اکثر تئوری های توسعه، با روابط شهر و روستا که مانند حلقه های زنجیر به هم متصل هستند، تأکید می کنند.^۸

مطالعه و بررسی روابط شهر و روستا به منظور درک مسائل شهرگرایی و پیدایش راه حل های مناسب برای برقراری روند توسعه متعادل شهری و روستایی، متناسب با امکانات مالی و دیگر امکانات موجود ناحیه ای و کشوری و حل مسأله مهاجرت روستاییان به شهرها، ضروری به نظر می رسد.^۹ انجام پژوهش هایی در این زمینه، چه در مناطق شهری و چه در مناطق روستایی، ما را در درک و فهم پدیده ای واقعی که امروز با آن مواجه هستیم، کمک خواهد کرد و از اختلاف شدید امکانات اقتصادی و اجتماعی در شهر و روستا که در حال حاضر رو به افزایش است، خواهد کاست.^{۱۰}

چارچوب نظری تحقیق

نوع نگرش به عملکرد متقابل شهر و روستا

در یک طبقه بندی دوگانه، نوع نگرش به عملکرد متقابل شهر و روستا را با توجه به سیر تحول و تطور تاریخی، می توان به دو گروه تقسیم کرد:

الف) نگرش سنتی^{۱۱}

در این دیدگاه، با توجه به گسترش کمی مطالعات روی روابط شهر و روستا، این روابط در ابعاد ناحیه ای کم تر مورد توجه قرار گرفته اند. تاده هشتاد، در مباحث موجود در ادبیات توسعه روستا-شهر، بیش تر توجه بر محور کارکردهای شهری استوار بود. نکته آخر این که از این دیدگاه، توسعه شهری جدا از توسعه روستایی معنی پیدا می کند.

ب) نگرش نوین^{۱۲}

در این نگرش، نگاه عمیق ساختاری به جوامع شهری و روستایی مورد توجه است و به روابط شهر و روستا در ابعاد ناحیه ای توجه می شود. از این

نظر پاره ای از نواحی پیرامونی، نقشی برابر با مراکز شهری پیدا می کنند و مناسبات شهر و روستا ابعادی جدید چون: تحرک مردم، انتقال کالا، جریان سرمایه، تعامل اجتماعی، روابط اداری و تأمین خدمات پیدا می کند.^{۱۳}

انواع ارتباط میان شهر و روستا

از دیدگاه جغرافیدانان، روابط متعددی میان سکونت گاه های شهری و روستایی برقرار است، فنیس راندینلی در این زمینه به هفت نوع رابطه مطابق جدول ۱ اشاره می کند.^{۱۴}

طبقه بندی انواع روابط متقابل میان شهر و روستا

روابط میان جامعه شهری و روستایی، به دو گروه طبقه بندی می شوند که عبارتند از:

۱. پیوندهای فضایی^{۱۵}

جایه جایی مردم، خانوارهای چند فضایی و جریان کالاها و خدمات عواملی هستند که در این زمینه، دو جامعه شهری و روستایی را به هم پیوند می دهند.

۲. تعامل بخشی

مهم ترین تعامل بخشی میان شهر و روستا، کشاورزی شهری است. (یعنی انجام فعالیت های کشاورزی در پیرامون شهرها توسط شهرنشینان).^{۱۶}

تأثیر شهرها بر نواحی روستایی، متأثر از رابطه شهر و روستا

توسعه فضاهای شهری و افزایش تعامل میان روستا و شهر در سال های اخیر، تأثیراتی به این شرح در نواحی پیرامون شهرها، به ویژه نواحی روستایی بر جای نهاده است:

- کاهش مالکیت های روستایی

جدول شماره ۱. انواع رابطه میان سکونتگاه های شهری و روستایی از دیدگاه راندینلی

شماره	نوع رابطه	عامل تأثیر گذار	نتیجه
۱	فیزیکی	شبکه راه ها	کوتاه تر شدن فاصله شهر و روستا
۲	اقتصادی	بازارها	گسترش یافتن دادوستد شهر و روستا
۳	جمعیتی	جایه جایی دائمی یا پاندولی	ایجاد انگیزه برای مهاجرت
۴	فنی	سیستم مخابراتی	کاهش بعد فضایی
۵	اجتماعی	بازدیدها و مراسم ها	تغییرات اجتماعی در روستا
۶	خدماتی	جریان انرژی	کاهش شکاف میان دو جامعه شهری و روستایی
۷	اداری و سیاسی	وابستگی اداری	افزایش رفت و آمد به شهرها

استنباطی به کار برده شد. از آن جا که روند تنظیم پرسش نامه ها بر اساس جمع آوری اطلاعات کمی و کیفی، در مقیاس های فاصله ای، طبقه ای، ترتیبی و رتبه ای بود، به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات کمی از آزمون T-TEST و برای اطلاعات کیفی از آزمون یو-من-ویتنی و کای-دو استفاده شد.

فرضیات تحقیق

از آن جا که سؤالات این تحقیق در دو سطح عوامل اقتصادی، و عوامل اجتماعی و فرهنگی طرح شده اند، فرضیات تحقیق نیز در همان سطوح مطرح هستند:

۱. بین روابط متقابل شهر هریس با مراکز روستایی در زمینه بروز تغییرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در نواحی روستایی، رابطه معناداری وجود دارد.
- ۱-۱. بین روابط متقابل شهر هریس با مراکز روستایی، در زمینه بروز تغییرات اقتصادی در نواحی روستایی، رابطه معناداری وجود دارد.
- ۲-۱. بین روابط متقابل شهر هریس با مراکز روستایی، در زمینه بروز تغییرات اجتماعی و فرهنگی در نواحی روستایی، رابطه معناداری وجود دارد.

محدوده جغرافیایی تحقیق

شهرستان هریس در قسمت شرقی استان آذربایجان شرقی قرار دارد. حدود شمالی آن را شهرستان اهر، حدود غربی آن را شهرستان تبریز و حدود جنوبی و شرقی آن را شهرستان های سراب و بستان آباد تشکیل می دهند. شهرستان هریس در زمان جدا شدن از شهرستان اهر در سال ۱۳۶۰^{۱۸} دارای ۱۱۰ روستا و دو بخش به نام های: بخش مرکزی شامل ۴۰ روستا و بخش خواجه شامل ۷۰ روستا و ۷ دهستان بود که ۴ دهستان آن در بخش مرکزی و ۳ دهستان در بخش خواجه قرار داشتند.^{۱۹}

آزمون فرضیات

با استفاده از نرم افزار «SPSS 0/9»، داده های حاصل از بررسی روستاهای انتخاب شده در شهرستان هریس، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در آزمون فرضیات، برای تحلیل سؤالات کمی، از روش آماری t-test و برای تحلیل سؤالات کیفی، از روش آماری یو-من-ویتنی و آزمون کای-دو استفاده شد.

فرضیه اصلی

۱. بین روابط متقابل شهر هریس با مراکز روستایی در زمینه بروز تغییرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در نواحی روستایی، رابطه معناداری وجود دارد.

۲. کاهش اراضی زیر کشت
۳. تجدید روند مهاجرت های روستایی
۴. تبدیل شدن بسیاری از روستاها به شهر
۵. تغییر در کاربری زمین ها
۶. افزایش قیمت زمین در نواحی روستایی
۷. ترویج الگوهای مصرف شهری در روستاها
۸. ایجاد تنوع در اقتصاد روستایی
۹. ایجاد تنوع در فرصت های شغلی
۱۰. انتقال آلودگی ها از شهرها به روستاها^{۱۳}.

روش تحقیق

در این تحقیق، از روش توصیفی و تحلیلی، از طریق مقایسه تطبیقی آثار و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در دو گروه از مراکز روستایی استفاده شده است. بدین منظور، دو گروه مستقل از روستاهای شهرستان هریس که به ترتیب دارای بیش ترین و کم ترین روابط با شهر هریس بودند، انتخاب شدند، سپس بین شاخص های مورد مطالعه مندرج در فرضیات تحقیق مقایسه تطبیقی صورت گرفت. برای طبقه بندی روستاها به دو گروه: روستاهای دارای کم ترین و روستاهای دارای بیش ترین رابطه با شهر، از ماتریس روابط استفاده شد که در جدول شماره ۲ نشان داده شده است.

در این تحقیق همچنین «میزان ارتباط مراکز روستایی با شهرستان هریس» متغیر مستقل و «شاخص های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی» متغیرهای وابسته در نظر گرفته شدند.

اطلاعات مورد نیاز نیز از دو طریق، یکی مراکز آماری، و دیگری اسناد و پرسش نامه، جمع آوری شد. در تهیه و تنظیم پرسش نامه هم از سؤالات کمی و کیفی متناسب با شاخص های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مرتبط با فرضیات تحقیق استفاده شد.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

در تنظیم اطلاعات و داده ها و عرضه آن ها در فرم اطلاعات آماری، از متداول ترین ابزارها و تکنیک های آماری موجود در مجموعه آماری علوم اجتماعی (spss) استفاده شد.

برای تجزیه و تحلیل داده ها، روش های آماری توصیفی و

جدول شماره ۲. ماتریس روابط

جریان امور بین شهر و روستا	میزان شدت روابط شهر و روستا			
	روستا		روستا	
	کم	زیاد	کم	زیاد
جریان مردم				
جریان پول				
جریان کالا				
جریان اطلاعات				
جریان خدمات				
متغیرهای				

۱-۱-۱. بین روابط متقابل شهر هریس با مراکز روستایی در زمینه بروز تغییرات اقتصادی در نواحی روستایی، رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه H_1 را به نفع فرضیه H_0 رد کرد.

۱-۱-۵. تعداد بانک ها و صندوق های قرض الحسنه

بر اساس یافته های تحقیق، میانگین تعداد بانک ها و صندوق های قرض الحسنه در سال ۱۳۸۲ در ۵۲ روستای مورد مطالعه شهرستان هریس ۰/۳ بود.

تعامل و رابطه بیش تر نواحی روستایی با شهرها، می تواند به شکل گیری واحدهای مالی و تجاری در محدوده روستا بینجامد. وجود بانک ها و صندوق های قرض الحسنه در روستا بیانگر سطح پس انداز و پویایی جامعه روستایی در زمینه سرمایه گذاری های تولیدی و خدماتی است. به نظر می رسد در روستاهایی که رابطه بیش تری با شهرها دارند، در مقایسه با نواحی روستایی با تعامل کم تر، این واحدها حضور معنادارتری دارند. به این منظور در این زمینه مقایسه ای تطبیقی صورت پذیرفت.

۱-۱-۶. سطح درآمد

بر اساس یافته های تحقیق، میانگین درآمد ماهانه خانوارهای روستایی در سال ۱۳۸۲، در ۵۲ روستای مورد مطالعه، ۳۴۰ هزار ریال بود.

تعامل و رابطه بیش تر نواحی روستایی با شهرها در افزایش سطح درآمد خانوارهای روستایی مؤثر است. به نظر می رسد در روستاهایی که رابطه بیش تری با شهرها دارند، در مقایسه با روستاهایی که از تعامل کم تری برخوردارند، افزایش سطح درآمد افراد معنی دارتر است. در این زمینه، مقایسه ای تطبیقی صورت پذیرفت.

۱-۱-۷. میزان سرمایه گذاری

بر اساس یافته های تحقیق، سرمایه گذاران شهری فقط در بخش هایی چون صنایع دستی، صنایع کارگاهی و خرید و فروش کالا، در روستا سرمایه گذاری می کنند. این پدیده در روستاهایی که رابطه زیادتری با شهرستان هریس داشتند، بیش تر به چشم می خورد.

ویژگی های خاص روستاهای مجاور شهر، مثل قابلیت دسترسی مناسب، می تواند زمینه حضور بیش تر سرمایه گذاران شهری را در این نواحی فراهم کند. بر همین اساس، فرضیه H_1 ، وجود رابطه معنادار میان «افزایش سرمایه گذاری در زمینه هایی چون: خرید و فروش زمین های زراعی، باغ ها، خانه های مسکونی و کالاها و همچنین سرمایه گذاری در زمینه گاوداری، مرغداری، صنایع کارگاهی و صنایع دستی» و میزان تعامل میان نواحی روستایی با شهرستان هریس را تأیید می کند. نتایج به دست آمده نشان می دهند، در روستاهایی که در زمینه های یاد شده، تعامل و رابطه بیش تری با شهرستان هریس دارند، نسبت به روستاهایی که رابطه کم تری دارند، تفاوت معنادارتری در سطح آلفا ۰/۵ مشاهده می شود. این بدان معناست که بیش ترین تأثیر شهرستان هریس بر نواحی روستایی پیرامون خود در زمینه سرمایه گذاری های صنعتی و خرید و فروش زمین های

۱-۱-۱. قیمت زمین های زراعی

بر اساس یافته های تحقیق، میانگین قیمت زمین زراعی در سال ۱۳۸۲ در ۵۲ روستای مورد مطالعه، ۶ هزار ریال بود. این میزان در روستاهایی که ارتباط اندکی با مراکز شهری داشتند، ۳۵۰۰ ریال و در روستاهایی که ارتباط زیادتری داشتند، ۹۵۰۰ ریال بود. مقایسه میانگین قیمت زمین در دو جامعه مستقل، مبین وجود تفاوت معنادار آماری در سطح آلفا ۰/۰۵ است. این بدان معناست که مراکز روستایی دارای رابطه بیش تر با شهرها، از سطح متوسط قیمت زمین زراعی بیش تری نیز برخوردارند. بدین ترتیب می توان فرضیه H_1 را به نفع فرضیه H_0 رد کرد و پذیرفت که تفاوت معناداری در میانگین قیمت زمین های زراعی دو گروه وجود دارد.

۱-۱-۲. قیمت مسکن

بر اساس یافته های تحقیق، میانگین قیمت مسکن در سال ۱۳۸۲ در ۵۲ روستای مورد مطالعه ۸ هزار ریال بود.

تأثیر روابط متقابل شهرستان هریس با مراکز روستایی، در افزایش قیمت مسکن نواحی روستایی که رابطه بیش تری با شهر داشتند، در سطح آلفا ۰/۰۵ مورد تأیید قرار گرفت و فرضیه H_1 به نفع فرضیه H_0 رد شد.

۱-۱-۳. تعداد کارگاه های صنعتی

بر اساس یافته های تحقیق، میانگین تعداد کارگاه های صنعتی موجود در مناطق روستایی شهرستان هریس، در سال ۱۳۸۲، دو کارگاه در هر روستا بود. تأثیر رابطه شهرستان هریس با مراکز روستایی، در تعداد کارگاه های صنعتی نواحی روستایی، در سطح آلفا ۰/۰۵ مورد تأیید قرار نگرفت. P محاسبه شده برابر ۰/۳ بود که این میزان بزرگ تر از آلفا ۰/۰۵ است، لذا نمی توان در این زمینه، فرضیه H_1 را به نفع فرضیه H_0 رد کرد.

۱-۱-۴. تنوع شغلی

بر اساس یافته های تحقیق، در روستاهایی که در تعامل زیادتری با شهرستان هریس بودند، نسبت به روستاهایی که تعامل کم تری داشتند، تنوع شغلی بیش تر بود.

تأثیر میزان ارتباط شهرستان هریس با مراکز روستایی در شکل گیری و تنوع فرصت های شغلی در سطح روستاها مورد تأیید قرار گرفت. بنابراین روستاهایی که تعامل زیادتری با شهرستان هریس داشتند، نسبت به روستاهایی که تعامل کم تری داشتند، از تنوع شغلی بیش تری برخوردار بودند. تأثیر رابطه شهر و روستا در تنوع شغلی در سطح آلفا ۰/۰۵ مورد تأیید قرار گرفت و می توان در این زمینه،

زراعی و بروز تغییرات در کاربری زمین بوده است.

بیشترین تعداد مردم را در روستاهایی که ارتباط کمتری با این شهر داشتند، جوانان تشکیل می دادند.

تعامل و رابطه بیشترین نواحی روستایی با شهرها، می تواند در لایه بندی جمعیت روستایی و تمرکز آن در رده مشخصی از گروه های سنی تأثیر بگذارد. در تحلیل آماری این فرضیه، از آزمون یو-من-ویتنی استفاده شد. در این تحلیل، افراد به چهار گروه: کودکان و نوجوانان، جوانان، میانسالان و سالخوردگان، تقسیم شدند. به دلیل مهاجرت جوانان از روستاهایی که تعامل زیادی با شهر دارند، قشر عمده جمعیت این روستاها رامیانسالان و سالخوردگان تشکیل می دهند. بنابراین تأثیر تعامل شهر و روستا در لایه بندی سنی گروه های جمعیتی در سطح آلفا ۰/۰۵ مورد تأیید قرار می گیرد و فرضیه H_1 به نفع فرضیه H_0 رد می شود.

۱-۱-۸. مالکیت دارایی های تولیدی

به دلیل توانایی های مناسب روستاهایی که تعامل بیشترین نواحی شهری دارند، به نظر می رسد سطح مالکیت دارایی های تولیدی در این روستاها، اعم از زمین زراعی، تعداد دام، باغ ها، دامداری ها و مرغداری ها به مراتب بیش تر از روستاهایی است که تعامل کمتری با شهر دارند. به نظر می رسد، روستاهای دارای تعامل بیش تر با شهر، نسبت به روستاهای با تعامل کم تر، از سطح مساحت زمین زراعی و مالکیت بیش تری برخوردارند. در سایر دارایی ها تفاوت معناداری مشاهده نشد.

۱-۲-۲. فرضیه دوم (محور اجتماعی، فرهنگی)

۱-۲-۱. میزان جمعیت

بر اساس آمارنامه سال ۱۳۷۵، بیشترین جمعیت شهرستان هریس در مناطق روستایی ساکن بودند و بر اساس یافته های تحقیق، جمعیت و خانوار روستاهایی که ارتباط بیشترین با شهرستان هریس داشتند، بیشترین جمعیت و خانوار روستاهایی بود که تعامل کمتری با این شهر داشتند. تأثیر میزان ارتباط شهرستان هریس با مراکز روستایی بر تعداد جمعیت این روستاها مورد تأیید قرار گرفت. همچنین مشخص شد، روستاهایی که تعامل زیادتری با شهرستان هریس دارند، نسبت به روستاهایی که تعامل کمتری دارند، از جمعیت بیشترین برخوردارند. بنابراین تأثیر رابطه شهر و روستا بر میزان جمعیت در سطح آلفا ۰/۰۵ مورد تأیید قرار گرفت و می توان فرضیه H_1 را به نفع فرضیه H_0 رد کرد.

۱-۲-۲. مهاجرت

بنابراین دلایل کمبود زمین اشتغال و کمبود درآمد در تمام روستاهای شهرستان هریس، مسأله مهاجرت از روستا به شهر به وضوح مشاهده می شود و یافته های تحقیق در هر دو گروه از روستاها این مسأله را تأیید می کند. ویژگی های خاص روستاهای مجاور شهرستان، از جمله قابلیت دسترسی مناسب، می تواند زمینه افزایش انگیزه مهاجرت روستاییان به نواحی شهری را فراهم سازد. تأثیر روابط شهر و روستا در میزان مهاجرت جمعیت روستایی، در سطح آلفا ۰/۰۵ مورد تأیید قرار گرفت و فرضیه H_1 به نفع فرضیه H_0 رد شد. این بدان معناست که انگیزه مهاجرت در روستاهایی که تعامل بیشترین با شهرستان هریس دارند، به مراتب بیشترین از روستاهایی است که تعامل کمتری با این شهر دارند.

۱-۲-۳. لایه بندی جمعیت روستایی بر حسب رده های سنی

یافته های تحقیق نشان دادند که بیشترین تعداد مردم را در روستاهایی که تعامل زیادتری با شهرستان هریس داشتند، میانسالان و

۱-۲-۴. انسجام اجتماعی

یافته های تحقیق نشان دادند، در روستاهایی که ارتباط زیادتری با شهر هریس دارند، در مقایسه با روستاهایی که ارتباط کمتری دارند، میزان انسجام اجتماعی بیشترین است.

ویژگی های خاص روستاهای مجاور شهر، از جمله قابلیت دسترسی مناسب، می تواند زمینه انسجام و پیوستگی اجتماعی بیشترین را در این نواحی فراهم سازد. فرضیه H_1 نیز به وجود رابطه معنادار میان افزایش میزان انسجام اجتماعی و میزان تعامل نواحی روستایی با شهرستان هریس اشاره دارد. نتایج به دست آمده نشان می دهند، در سطح آلفا ۰/۰۵ در زمینه انسجام و پیوستگی اجتماعی، میان روستاهایی که تعامل و رابطه بیشترین با شهرستان هریس دارند، و روستاهایی که رابطه کمتری دارند، تفاوت معناداری وجود دارد.

۱-۲-۵. تعداد مراکز خدمات فرهنگی

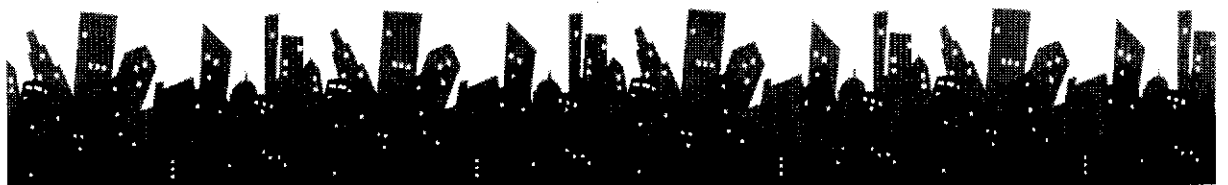
یافته های تحقیق، نشان می دهند که وجود مراکز فرهنگی در روستاهایی که ارتباط زیادی با شهرستان هریس دارند، در مقایسه با روستاهایی که ارتباط کمتری دارند، بیشترین است.

برای آزمون این فرضیه، از آزمون t-test استفاده شد و مشخص شد که بین تعداد مراکز فرهنگی و میزان تعامل مراکز روستایی با شهرستان هریس، در سطح آلفا ۰/۰۵، رابطه معناداری وجود دارد.

این بدان معناست که روستاهای دارای تعامل بیشترین با شهر از تعداد مراکز فرهنگی بیشترین برخوردارند، بنابراین می توان فرضیه H_1 را به نفع فرضیه H_0 رد کرد.

۱-۲-۶. خدمات اجتماعی و فرهنگی

به نظر می رسد، روستاهایی که تعامل بیشترین نواحی شهری

دارند، در مقایسه با روستاهایی که تعامل کم تری دارند، از خدمات اجتماعی و فرهنگی بیش تری برخوردارند.

برای آزمون این فرضیه، از آزمون t-test استفاده شد و مشخص شد که بین میزان خدمات اجتماعی و فرهنگی و میزان تعامل مراکز روستایی با شهرستان هریس، در سطح آلفا ۰/۰۵ رابطه معناداری وجود دارد. این بدان معناست که روستاهای دارای تعامل بیش تر، از میزان خدمات اجتماعی و فرهنگی بیش تری برخوردارند. بنابراین می توان فرضیه H_۱ را به نفع فرضیه H_۲ رد کرد.

۷-۲-۱. الگوها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی

با استناد به یافته های تحقیق، می توان گفت: گرایش مردم به الگوهای فرهنگی رایج در شهرها در هر دو گروه از روستاها مشاهده می شود، اما این گرایش در مردم روستاهایی که تعامل زیادتری با شهر دارند، به مراتب بیش تر است.

الگوها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در جوامع روستایی می توان به میزان قابل توجهی از تغییرات گسترده فرهنگی و اجتماعی در جوامع شهری تأثیر پذیرد. به نظر می رسد، روستاهایی که تعامل بیش تری با مراکز شهری دارند، در مقایسه با روستاهایی که تعامل کم تری دارند، در معرض تغییرات اجتماعی و فرهنگی بیش تری قرار دارند. برای آزمون این ادعا، یافته های توصیفی تحقیق در چهار سطح: گرایش به استفاده از کالاهای بادوام، گرایش به استفاده از پوشاک شهری، گرایش به رفت و آمد زیاد به شهر، و گرایش به استفاده از غذاهای غیر محلی، مورد سنجش قرار گرفت و مشخص شد که در همه شاخص های مورد مطالعه در سطح آلفا ۰/۰۵، میان دو گروه از روستاهای مورد مطالعه تفاوت معناداری وجود دارد.

این بدان معناست که در روستاهای دارای تعامل بیش تر با شهرستان هریس، شاهد تغییرات بیش تری در الگوهای فرهنگی و اجتماعی روستاییان هستیم. جدول شماره ۳ (صفحه ۹) این ویژگی ها را نشان می دهد.

جمع بندی

بررسی روابط شهر و روستا به خاطر ایجاد تعادل در عملکردها و فعالیت های روزمره که اهمیت پیدا می کند. گرچه نقش شهرها با فعالیت های صنعتی آن ها و نقش روستاها با فعالیت های کشاورزی آن ها مشخص می شوند، با وجود این همیشه پیرامون شهرها را مزارع کشاورزی و باغ ها احاطه کرده اند. تاریخ نیز نشان می دهد که اکثر شهرهای ایران منشأ روستایی دارند. در جریان روابط متقابل شهر و روستا، در نواحی روستایی تغییرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی ایجاد می شود که هر کدام از این تغییرات تأثیراتی مثبت و منفی در نواحی شهری و روستایی برجای می گذارند. بر اساس شاخص های تعریف شده از طریق ماتریس روابط،

روستاهای مورد مطالعه در شهرستان هریس به دو گروه: آن هایی که بیش ترین ارتباط را با شهر هریس داشتند و آن هایی که کم ترین ارتباط را با این شهر داشتند، طبقه بندی شدند.

بعد از تقسیم مراکز روستایی به این دو گروه، همه روستاهای شهرستان را بر اساس موقعیت جغرافیایی آن ها، به سه گروه کوهستانی، دشتی و پایکوهی تقسیم کردیم. در این تقسیم بندی، ۵۷ روستا موقعیت کوهستانی، ۱۸ روستا موقعیت دشتی و ۱۴ روستا موقعیت پایکوهی داشتند. در این تحقیق روستاهایی که موقعیت دشتی و پایکوهی داشتند، به طور کامل مورد مطالعه قرار گرفتند و از میان روستاهای دارای موقعیت کوهستانی، به طور تصادفی (با توجه به جمعیت و فاصله تا شهر)، ۲۰ روستا انتخاب شدند. بدین ترتیب مجموع روستاهای نمونه به ۵۲ روستا رسید. روش انجام تحقیق نیز توصیفی و تحلیلی بود که از طریق مقایسه تطبیقی آثار و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی دو گروه از مراکز روستایی انجام شد.

واحد تحلیل در تحقیق حاضر، روستا بود و برای تکمیل پرسش نامه از اعضای شوراهای اسلامی روستاها استفاده شد.

فهرست

۱. استادیار گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
۲. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی
۳. ۱، ج ۱، ص ۲.
۴. ۲، ج ۱، ص ۱۸.
۵. ۳، ج ۱، ص ۲۵ تا ۱۰.
۶. ۱۱، ج ۱، ص ۱ تا ۲۵.
۷. ۴، ج ۱، ص ۳۶۸ تا ۴۱۰.
۸. ۱۲، ج ۲، ص ۱۲.
۹. ۵، ج ۱، ص ۳۰۰ تا ۳۱۷.
۱۰. ۶، ج ۱، ص ۲.
11. Traditional altitude
12. New altitude
۱۳. ۷، ج ۱، ص ۴.
۱۴. ۱۳، ج ۱، ص ۱۸.
15. Spatial Linkages
۱۶. ۱۴، ج ۱، ص ۱.
۱۷. ۸، ج ۱، ص ۲۳.
۱۸. ۱۹، ج ۱، ص ۱۵.

منابع

۱. آسایش، حسین. اصول و روش های برنامه ریزی روستایی. انتشارات دانشگاه پیام نور. آذرماه ۱۳۷۴.
۲. سلیمانی، محمد. رابطه شهر و روستا و تشخیص مکان های مرکزی. کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس. دانشگاه علوم انسانی. سال ۱۳۶۷.
۳. سلطانه، حسین. مقدمه ای بر تاریخ شهرنشینی در ایران. انتشارات امیرکبیر. سال ۱۳۶۷.
۴. ژان برنار، شاربه. شهرها و روستاها. ترجمه سیروس سهامی. نشر نیکا. چاپ اول. سال ۱۳۷۳. صفحه ۳۶۸ تا ۴۱۰.
۵. شکویی، حسین. دیدگاه های نو در جغرافیای شهری. انتشارات سمت. سال

جدول شماره ۳. سنجش متغیرهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی روستایی متأثر از رابطه شهر و روستا

فرضیه	متغیر وابسته	معرف ها	جواب آزمون	
محور اقتصادی	فرضیه اول	سرمایه گذاری شهر نشینان در روستاها	* ۰/۰۰۵	
			خرید و فروش زمین زراعی	
			۰/۸	
			خرید و فروش باغ ها	
			* ۰/۰۰۶	
			خرید و فروش کالا	
			۱	
	خرید و فروش مسکن			
	۰/۳			
	سرمایه گذاری در گاوداری صنعتی			
	۰/۳			
	سرمایه گذاری در مرغداری صنعتی			
	* ۰/۰۰۷			
	سرمایه گذاری در صنایع کارگاهی			
* ۰/۰۰۱				
سرمایه گذاری در صنایع دستی				
* ۰/۰۰۱				
مساحت زمین زراعی و مالکیت آن				
محور اجتماعی، فرهنگی	فرضیه دوم	مالکیت تولیدی روستاییان	۰/۶	
			قطعات زمین زراعی	
			۰/۴	
			تعداد دام سنگین و سبک	
			۰/۳	
			تعداد گاوداری ها	
			۰/۲	
	تعداد مرغداری ها			
	* ۰/۰۳			
	قیمت زمین زراعی			
	* ۰/۰۵			
	قیمت مسکن			
	۰/۳			
	تعداد کارگاه ها			
* ۰/۰۱				
درآمد خانوارهای روستایی				
فرضیه اول	الگوهای فرهنگی	سرمایه گذاری شهر نشینان	* ۰/۰۰۰	
			گرایش به استفاده از کالاهای بادوام	
			* ۰/۰۰۱	
			گرایش به استفاده از پوشاک شهری	
			* ۰/۰۰۱	
			گرایش به استفاده از غذاهای غیر محلی	
			* ۰/۰۰۱	
	گرایش به رفت و آمد زیاد به شهر			
	شاخص های اجتماعی	فرضیه دوم	مالکیت تولیدی روستاییان	* ۰/۰۳
				میزان جمعیت روستایی
				۰/۰۶
				تعداد خانوار روستایی
				* ۰/۰۰۲
				انسجام اجتماعی در روستا
* ۰/۰۲				
مهاجرت روستاییان به شهر				
* ۰/۰۰۲				
وجود مراکز فرهنگی				
۰/۰۰۱				
لایه بندی مردم روستایی				
* ۰/۰۰۱				
(میانسال - سالخوردگان)				
* ۰/۰۰۲				
وجود مراکز خدمات اجتماعی فرهنگی				

۱۳۷۳ . صفحه ۳۱۷ .

11. Tacoli, Cecilia, Rural-Urban Interactions: A Guide to the Literature, Environment and Urbanization, Vol110, No1, April 1998.

12. Douglas, Micke, Rural- Urban interactions, Thrid World Planning Reviw, Vol 20, No1, 1998.

13. Tacoli, Cecilia, (1998) Bridging the divide: rural-urban Linkages and Livelihoods strategi, No7, April, 1999.

14. Johan, Silas, Urban-Rural Linkage: Migration and Economic Development Cace Study of Indonesia After the Economic Crisis, 17/7/2000, pp.1-35.

۶. رضوانی، علی اصغر. روابط متقابل شهر و روستا با تأکید بر ایران. چاپ اول.

تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور، سال ۱۳۷۴.

۷. طاهرخانی، مهدی. جزوه درسی منتشر نشده در زمینه روابط متقابل شهر و روستا. دانشگاه تربیت مدرس. سال تحصیلی ۸۱-۸۰.

۸. همان. ص ۲۳.

۹. خاماچی، بهروز. فرهنگ جغرافیایی آذربایجان شرقی. انتشارات صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. سال ۱۳۷۰.

۱۰. مرکز آمار ایران. سالنامه آماری. سال ۱۳۶۵.